

**Дніпропетровський
гуманітарний університет**

П. В. Макушев, А. В. Хрідочкін

ТЕОРІЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Навчальний посібник

Дніпро
2018

**УДК 340.132(07)
М 17**

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Дніпропетровського гуманітарного університету
(протокол № 1 від 27.09.2017 року)

Рецензенти:

С. Г. Стеценко – доктор юридичних наук, професор, Член-кореспондент НАПрН України Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету

М. В. Корнієнко – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, лауреат державної премії України в галузі науки та техніки перший проректор Дніпровського гуманітарного університету

І. А. Сердюк – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Макушев П. В., Хрідочкін А. В.

М 17 Теорія правозастосування : навчальний посібник / П. В. Макушев, А. В. Хрідочкін. – Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 360 с.

ISBN 978-966-916-502-2

У навчальному посібнику розглянуті актуальні питання теоретичних і практичних аспектів правозастосування: еволюція уявлень про юридичну природу правозастосування; підстави, принципи та функції правозастосування; механізм правозастосування, його поняття, об'єкт, методи та процедури; поняття, стадії та форми здійснення правозастосовної діяльності; поняття, основні принципи, способи та види тлумачення норм права; юридична природа, особливості, юридична техніка і юридична мова актів правозастосування; засоби, способи та механізм подолання прогалин у законодавстві та колізій норм права.

Навчальний посібник розрахований на студентів магістратури та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів юридичного спрямування, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями теорії права.

УДК 340.132(07)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
------------	---

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

ГЛАВА 1 ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ.....	12
--	-----------

1.1. Еволюція уявлень про поняття, природу та особливості правозастосування	12
1.2. Місце правозастосування в процесі реалізації правових норм та його відмінність від правотворчості	24
1.3. Поняття, зміст, ознаки, характерні риси, особливості, типи та значення правозастосування	37
1.4. Підстави, принципи та ціннісний вимір правозастосування	45
1.5. Функції правозастосування.....	59
<i>Завдання для самоконтролю</i>	71
<i>Теми рефератів</i>	72
<i>Література для поглибленого вивчення глави</i>	72

ГЛАВА 2 МЕХАНІЗМ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	74
--	-----------

2.1. Місце механізму правозастосування в механізмі правового регулювання, його поняття, сутність, функціональні завдання та особливості.....	74
2.2. Структура механізму правозастосування	86
2.2.1. Поняття та загальна характеристика структури механізму правозастосування	86

2.2.2. Об'єкт правозастосування.....	89
2.2.3. Методи правозастосування.....	91
2.2.4. Процедури правозастосування.....	94
2.3. Суб'єкти правозастосування.....	97
2.4. Ефективність механізму правозастосування.....	113
<i>Завдання для самоконтролю.....</i>	129
<i>Теми рефератів.....</i>	130
<i>Література для поглибленого вивчення глави.....</i>	130

ГЛАВА 3

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ФОРМИ ТА СТАДІЇ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ 132

3.1. Поняття правозастосовної діяльності, її зміст та сутнісні ознаки.....	132
3.2. Процедурно-процесуальні форми здійснення правозастосовної діяльності.....	150
3.2.1. Установчо-розпорядча форма правозастосовної діяльності.....	150
3.2.2. Правоохоронна форма правозастосовної діяльності.....	156
3.2.3. Судова форма правозастосовної діяльності.....	164
3.3. Стадії здійснення правозастосовної діяльності.....	169
<i>Завдання для самоконтролю.....</i>	182
<i>Теми рефератів.....</i>	182
<i>Література для поглибленого вивчення глави.....</i>	183

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

ГЛАВА 4 **ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА** **ЯК СТАДІЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ 186**

- 4.1. Доктринальні підходи до розуміння тлумачення норм права..... 186
- 4.2. Поняття, етапи, об'єктивна необхідність, функції та структура системи тлумачення норм права..... 198
- 4.3. Основні принципи тлумачення норм права 209
- 4.4. Способи тлумачення норм права 219
- 4.5. Види тлумачення норм права 239
  - Завдання для самоконтролю* 252
  - Теми рефератів*..... 253
  - Література для поглибленого вивчення глави*..... 253

ГЛАВА 5 **АКТ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЯК ФАКТ** **ІНДИВІДУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ** **СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН 255**

- 5.1. Юридична природа актів правозастосування та їх місце в системі правових актів 255
- 5.2. Поняття, ознаки, особливості та класифікація актів правозастосування..... 270
- 5.3. Юридична техніка актів правозастосування 279
- 5.4. Юридична мова актів правозастосування 293
  - Завдання для самоконтролю* 306
  - Теми рефератів*..... 306
  - Література для поглибленого вивчення глави*..... 307

ГЛАВА 6	
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ПРОГАЛИН	
У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА КОЛІЗІЙ ПРАВОВИХ НОРМ.....	309
6.1. Прогалини в законодавстві, їх поняття, причини та види.....	309
6.2. Засоби подолання прогалин у законодавстві	320
6.3. Колізії норм права та законодавства як види юридичних колізій.....	332
6.4. Механізм подолання колізій норм права.....	346
<i>Завдання для самоконтролю.....</i>	<i>353</i>
<i>Теми рефератів .....</i>	<i>353</i>
<i>Література для поглибленого вивчення глави .....</i>	<i>354</i>
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ	355

ВСТУП

Становлення і розвиток демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства в Україні, а також прагнення до входження її до міжнародного правового простору, неможливе без удосконалення правозастосовної діяльності відповідних суб'єктів, які мають стати тими ефективними правовими інституціями, діяльність яких буде спрямована на вирішення актуальних соціально-правових завдань у державі. Доцільність подальшої наукової розробки даної проблеми пов'язана, зокрема, і з тим особливим значенням, яке має для суспільства весь складний процес реалізації норм права. Адже не стільки само по собі прийняття та існування в державі правових приписів, скільки їх втілення у безпосередню діяльність адресатів, здатне дійсно впливати на політичне і соціальне становище у житті суспільства та держави. А якість правозастосування при цьому стає одним з тих вирішальних факторів, що визначають рівень правової культури в державі та стан законності і правопорядку.

Як бачимо, підвищення рівня функціонування державної правової системи залежить як від удосконалення всього механізму правового регулювання, так і механізму правозастосування, що сприятиме подальшому пошуку шляхів щодо поліпшення ефективності механізму захисту прав людини і громадянина, точності переводу нормативних велінь в русло конкретних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Зазначені факти зумовлюють потребу переосмислення теоретичних засад реалізації права та правозастосування, з врахуванням світового і національного історичного досвіду, наповнення їх новим змістом.

Питання правозастосування завжди посідали одне із центральних місць серед інших проблем юридичної науки. Особливо ж актуальними вони стають під час діяльності з розбудови правової держави та становлення громадянського суспільства в Україні, що вимагає насамперед встановлення панування права в державі і суспільстві, ефективного застосування правових норм у

всіх сферах суспільного життя. Ефективне правозастосування значною мірою сприяє процесу забезпечення суспільних та особистих інтересів, прав і свобод громадян. Якість правозастосування як державних органів, так і недержавних організацій є одним з важливих факторів, що визначають рівень правової культури, стан законності та правопорядку в державі.

Дослідженню проблем правозастосування як на загальнотеоретичному рівні, так і на рівні галузевих юридичних наук, вже присвячена низка дисертацій, монографій та наукових статей, в яких дана проблематика розглядалась у різних аспектах. Однак, незважаючи на значну кількість наукової літератури з цієї проблематики, слід зазначити, що і сьогодні залишається достатньо дискусійних, недостатньо розроблених питань і аспектів, що пояснюється складністю і багатогранністю правозастосування, а також постійним оновленням вітчизняного законодавства, розширенням кола суб'єктів правозастосування, збільшенням кількості форм правозастосовної діяльності.

Саме цим пояснюється наявність навчальної дисципліни «Теорія правозастосування» у переліку навчальних дисциплін, що пропонуються для опанування майбутнім юристам.

Предметом вивчення даної навчальної дисципліни є:

- правозастосування як специфічний спосіб реалізації правових норм;
- загальнотеоретичний аспект механізму правозастосування;
- теоретичні засади правозастосовної діяльності;
- акт правозастосування;
- правозастосування в умовах прогалин у законодавстві та колізій правових норм.

Ефективність вивчення дисципліни «Теорія правозастосування» значною мірою забезпечується її тісними ***міждисциплінарними зв'язками*** з іншими навчальними дисциплінами та спецкурсами: теорією держави та права, юридичною деонтологією, актуальними проблемами теорії держави та права, правовими системами сучасності, конституційним правом України, кримінальним правом, кримінальним процесуальним правом, адміністративним правом та ін.

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія правозастосування» є навчити студентів формувати на базі ґрунтовної

теоретичної підготовки сталі практичні навички самостійної дослідницької діяльності, інтерпретувати нові знання та уміло використовувати їх для розв'язання проблем практично-прикладного характеру.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Теорія правозастосування» є:

- сформувати у студентів фундаментальне теоретичне підґрунтя правосвідомості, правового світогляду та правового мислення;
- навчити студентів правильно давати правову оцінку соціально значущим фактам, політичним подіям та процесам, грамотно формулювати власні переконання щодо проявів правового нігілізму, використовувати свій світоглядний потенціал для прийняття юридично значущих рішень;
- сформувати та утвердити у студентів активної громадянської позиції;
- навчити студентів правильному орієнтуванню в діючому законодавстві;
- набути студентами вміння застосовувати норми під час юридичної кваліфікації;
- набуття навичок у ході правозастосування встановлювати наявність прав і обов'язків та їх критеріїв, визначати момент дії чи факт припинення суб'єктивних прав і обов'язків.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми **студенти повинні:**

знати:

- місце правозастосування в процесі реалізації правових норм;
- поняття, сутність, ознаки, характерні риси, особливості, типи та значення правозастосування;
- підстави, принципи, функції та ціннісний вимір правозастосування;
- поняття, сутність та функціональні завдання механізму правозастосування;
- структуру механізму правозастосування;
- суб'єкти правозастосування;
- поняття правозастосовної діяльності та її сутнісні ознаки;
- форми здійснення правозастосовної діяльності;

- стадії здійснення правозастосовної діяльності;
- поняття, етапи, об'єктивну необхідність, функції та структуру системи тлумачення норм права;
- способи та види тлумачення норм права;
- юридичну природу актів правозастосування та їх місце в системі правових актів;
- засоби подолання прогалин у законодавстві та колізій норм права.

вміти:

- використовувати різні форми правозастосування;
- чітко визначати правові ситуації, що потребують правового розв'язання шляхом правозастосування;
- розрізняти правові акти (нормативні, правозастосовні, інтерпретаційні) за юридичною силою;
- використовувати різні способи тлумачення правових норм та творчо поєднувати акти офіційного тлумачення із власним усвідомленням змісту правових норм;
- володіти правовим інструментарієм, необхідним на кожній із стадій правозастосовного процесу;
- неухильно керуватись вимогами (принципами) правильного застосування права;
- правильно обирати необхідне правозастосовне провадження і використовувати відповідний правозастосовний режим;
- використовувати засоби самопрофілактики від помилок у правозастосуванні;
- правильно обирати засоби підвищення ефективності правозастосування;
- грамотно використовувати набуті знання для забезпечення режиму законності.

Автори пропонованого навчального посібника дуже сподіваються, що він не тільки допоможе студенту під час підготовки до складання *заліку*, але й викличе зацікавленість питаннями правозастосування і бажання не зупинятися на вже досягнутому рівні, насамперед, власного інтелектуального розвитку.